

RUNNINGHEAD: Etniciteit en relaties tussen kleuters

De Samenhang tussen de Etniciteit van Kleuters en hun Relaties met Klasgenoten

Final thesis

Master's thesis

Utrecht University

Master's programme in Clinical Child, Family and Education Studies

Name: Elle (E. J. J.) van Os
Student number: 5623294
Supervising lecturers: H. M. Endedijk
H. A. Teunissen
Second assessor: A. I. Becht
Date: 24-05-2017
Number of words: 4.498

Voor u ligt de masterthesis ‘De Samenhang tussen de Etniciteit van Kleuters en hun Relaties met Klasgenoten’. Het onderzoek voor deze thesis is uitgevoerd bij acht reguliere basisscholen in het midden en zuiden van Nederland. Deze thesis is geschreven in het kader van mijn afstuderen aan het masterprogramma Clinical Child, Family and Education Studies aan Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht. Van september 2016 tot en met mei 2017 ben ik bezig geweest met het onderzoek en het schrijven van mijn thesis.

Ik heb deelgenomen aan het onderzoek van Hinke Endedijk omdat ik relaties tussen jonge kinderen interessant vind en deze als een belangrijk onderdeel van de ontwikkeling van een kind zie. Ik ben me gaan toespitsen op de invloed van etniciteit op deze relaties omdat ik merk dat de etnische diversiteit in groepen steeds groter wordt en benieuwd was naar het aandeel hiervan op de relaties tussen jonge kinderen. Daarnaast heb ik tijdens mijn HBO studie Pedagogiek een minor gevolgd die zich richtte op verschillende culturen en interculturele communicatie. Ik vond dit een erg interessant onderwerp en wilde me hier graag meer in gaan verdiepen.

Tijdens het uitvoeren van mijn thesis stonden mijn thesisbegeleiders Hinke Endedijk en Hanneke Teunissen altijd voor me klaar. Ze hebben mijn vragen beantwoord en meegedacht met de statistische analyses zodat ik verder kon met mijn onderzoek. Bij deze wil ik ze graag bedanken voor hun ondersteuning en begeleiding tijdens het schrijven van mijn thesis. Daarnaast wil ik mijn medestudenten bedanken waarbij ik terecht kon voor vragen, nieuwe inzichten en om problemen waar ik tegenaan liep te bespreken. Verder wil ik alle scholen en leerlingen die hebben deelgenomen aan het onderzoek bedanken en tevens mijn familie en vrienden voor het geven van wijze raad en motiverende woorden.

Ik wens u veel leesplezier toe,

Elle van Os.

Mariaheide, mei 2017

Samenvatting

Het doel van het huidige onderzoek is inzicht verkrijgen in samenhang tussen de etniciteit van kleuters en hun relaties met klasgenoten. Er wordt gekeken naar etniciteit als voorspeller voor sociale positie en of er sprake is van meer dezelfde etniciteit dan cross-etnische wederzijdse vriendschappen tussen kleuters. Het onderzoek is gedaan onder 276 participanten tussen de 4,0 en 6,4 jaar ($M = 5,0$ jaar; $SD = 0.5$) uit 15 kleuterklassen verspreid over acht reguliere basisscholen in het midden en zuiden van Nederland. Allereerst is er een sociometrietaak ('*peer ratings*') afgenomen op een tablet om de sociale positie en wederzijdse vriendschappen te bepalen. Daarnaast is elke participant geclassificeerd als westers of niet-westers op basis van uiterlijke kenmerken. Middels een hiërarchische regressieanalyse is gekeken of etniciteit een voorspeller is van de sociale positie. Daarnaast is door middel van een one-sample t-toets geanalyseerd of er sprake is van meer wederzijdse vriendschappen tussen kleuters van dezelfde etniciteit of tussen kleuters van een andere etniciteit. Uit de analyses is gebleken dat er geen significante samenhang was tussen etniciteit en sociale positie. Wel is een marginale negatief significante interactie gevonden tussen etniciteit en het klassenpercentage niet-westerse leerlingen. Daarnaast blijkt significant dat er meer wederzijdse vriendschappen zijn tussen kleuters van dezelfde etniciteit dan cross-etnisch. Uit huidig onderzoek bleek dat etniciteit deels invloed had op de relaties tussen kleuters in de klas. Etniciteit is geen voorspeller voor de sociale positie, maar kleuters hebben wel eerder een wederzijdse vriendschap met dezelfde etniciteit dan een cross-etnische wederzijdse vriendschap.

Trefwoorden: sociale positie, wederzijdse vriendschappen, etniciteit, sociometrie

Abstract

The purpose of the current research was to gain insight into the correlation between ethnicity and relationships of pre-schoolers in the classroom. Ethnicity is considered as a predictor for the social position and whether there is more the same ethnicity than cross-ethnic mutual friendships between pre-schoolers. The research was conducted among 276 participants between 4,0 and 6,4 years old ($M = 5.0$ year; $SD = 0.5$) of 15 toddlers-classes spread over eight regular elementary schools in the middle and south of the Netherlands. At first a sociometry task ('peer ratings') has been conducted on a tablet to determine the social position and mutual friendships. After that each participant was classified as western or non-western based on physical appearance. A hierarchical regression analysis examined whether ethnicity is a predictor of the social position. A one-sample t-test analysed whether there a more mutual friendships between pre-schoolers of the same ethnicity or between pre-schoolers of another ethnicity. The analyses showed no significance coherence between ethnicity and social position. However, a marginal significant interaction between ethnicity and the class percentage of non-western students was found. In addition, there are more significant mutual friendships between pre-schoolers of the same ethnicity than cross-ethnic. Our research showed that ethnicity had some effect on the relationships between pre-schoolers in the classroom. Ethnicity is not a predictor of the social position, but pre-schoolers have a mutual friendship with the same ethnicity than a cross-ethnic mutual friendship.

Keywords: social position, mutual friendships, ethnicity, sociometry

De Samenhang tussen de Etniciteit van Kleuters en hun Relaties met Klasgenoten

In Nederland is sprake van etnische diversiteit in scholengemeenschappen. Vanwege onder andere de komst van migrantengroepen komt steeds meer etnische segregatie in het basisonderwijs. Scholen krijgen dan een hogere concentratie leerlingen met een Nederlandse of niet-Nederlandse etniciteit (CBS, 2015; Dijkstra, Jungbluth, & Ruiters, 2001; Herweijer, 2008). Onder etniciteit wordt verstaan het indelen van mensen op uiterlijke kenmerken, taal, cultuur, religie, leefstijl en groepsnormen en -waarden (Van Endt-Meijling, 2012). Etniciteit heeft invloed op relaties tussen kinderen van de basisschoolleeftijd. Deze kinderen hebben meer en kwalitatief sterkere relaties met kinderen van dezelfde etniciteit dan met kinderen van een andere etniciteit (Aboud, Mendelson, & Purdy, 2003; Graham, Cohen, Zbikowski, & Secrist, 1998). Echter is weinig bekend over de invloed van etniciteit op relaties tussen kleuters in de klas.

Vanwege de geringe kennis betreft invloed van etniciteit op relaties tussen kleuters in de klas wordt in het huidige onderzoek de samenhang tussen de etniciteit van kleuters en hun relaties met klasgenoten gemeten. Kleuters zijn kinderen in de leeftijd van 4-6 jaar. De kleuterperiode is een belangrijke periode voor de ontwikkeling van attitudes tegenover hun eigen raciale groep (Bigler & Liben, 2007). Daarnaast is de kleuterperiode belangrijk voor het creëren van een positie binnen een groep als leuk of niet leuk (Quinn & Hennessy, 2009).

Zowel kleuters als peuters kenmerken hun beperkte etnische identiteit aan eenvoudige concrete beschrijvingen van fysieke kenmerken (Bernal, 1994; Carr, 2016; Rubin, Lynch, Coplan, Rose-Krasnor, & Booth, 1994). Ze geven bijvoorbeeld aan een bepaalde etniciteit te hebben omdat ouders dit vertellen (Bernal, 1994). Daarnaast zien kleuters etniciteit als een abstract aspect en starten ze met het verzamelen van opvattingen over etniciteit in hun omgeving (Hirschfeld, 1994; Quintana, 1994, 1998). Ze kunnen bijvoorbeeld onderscheid maken tussen mensen met een blanke en donkere huidskleur (Bernal & Knight, 1993; Hall & Rowan, 2003; Sheets & Hollins, 1999). Daarnaast ontwikkelen kinderen tot zes jaar raciale vooroordelen in het voordeel van hun eigen etniciteit, voornamelijk als ze opgroeien in een gezin waarbij alle gezinsleden dezelfde etniciteit hebben (Aboud & Amato, 2001; Kinzler, Shutts, DeJesus, & Spelke, 2009; Kinzler & Spelke, 2011). Deze vooroordelen veranderen nauwelijks naarmate ze ouder worden (Banaji, Baron, Dunham, & Olsen, 2008; Baron & Banaji, 2006).

Vanaf het moment dat kinderen deelnemen aan een groep start de ontwikkeling van relaties met leeftijdsgenoten (Van Lier & Koot, 2010). Een positieve relatie heeft een positief effect op het aanleren en oefenen van sociale normen en sociale vaardigheden (Van Lier &

Koot, 2010). Wanneer kinderen moeilijkheden ervaren in het opbouwen van een adequate relatie met leeftijdsgenoten, kan dit leiden tot externaliserend en internaliserend probleemgedrag, zoals agressie en een depressie (Ladd, 2006; Van Lier & Koot, 2008, 2010).

De relatie tussen leeftijdsgenoten kan worden onderverdeeld in twee verschillende concepten, namelijk sociale positie en vriendschap (Asher, Parker, & Walker, 1996). Onder sociale positie wordt verstaan de mate waarin een leerling wordt geliefd en gehaat door groepsgenoten (Asher et al., 1996). Leerlingen met een hoge sociale positie vertonen over het algemeen meer prosociaal gedrag (Pellegrini & Long, 2002) en een betere emotionele competentie, zoals adequate emotieregulatie (Denham, McKinley, Couchoud, & Holt, 1990; Saarni, 1990). Een lage sociale positie hangt daarentegen samen met agressiever en teruggetrokken gedrag (Newcomb, Bukowski, & Pattee, 1993).

Over de invloed van etniciteit op de sociale positie bij kleuters in de klas heerst inconsistentie in de literatuur. Zo blijkt uit onderzoek van Qian en collega's (2015) dat kleuters raciale vooroordelen hebben, echter hebben ze geen invloed op de sociale positie van een kleuter in de klas. Mogelijk vanwege een beperkte kennis over het verschil in maatschappelijke positie van hun eigen etniciteit en die van een ander (Qian et al., 2015). In het onderzoek van Qian en collega's (2015) zijn echter Chinese en Kameroense kleuters meegenomen, waardoor deze resultaten niet kunnen worden gegeneraliseerd naar de populatie van het huidige onderzoek.

Het onderzoek van Asher en collega's (1996) suggereert juist dat etniciteit wel invloed heeft op de sociale positie van kleuters. Zo ervaren kleuters van een etnische minderheidsgroep ras-dissonantie (Asher et al., 1996). Ze hebben dan een voorkeur voor de waarden of leden van een etnische meerderheidsgroep, oftewel de westerse etniciteit (Holland, 1994). Dit blijkt ook uit studies van Clark en Clark (1939, 1940), waarbij de meeste jonge kinderen met een donkere huidskleur voorkeur hadden voor geselecteerde witte poppen boven poppen met een donkere huidskleur. Dit fenomeen vindt ook plaats bij kinderen met een Aziatische etniciteit (Aboud, 1988). Het ervaren van ras-dissonantie wordt niet geassocieerd met een lage persoonlijke eigenwaarde en negatieve eigenschappen (Cross, 1991; Quintana, 1994, 1998). Verder blijkt dat kinderen met een westerse etniciteit voornamelijk een voorkeur hebben voor kinderen met dezelfde etniciteit (Ramsey, 1991; Van Ausdale & Feagin, 2001).

Naast sociale positie beschrijven Asher en collega's (1996) het concept vriendschap als onderdeel van relaties tussen leeftijdsgenoten. Het aantal vriendschappen van een leerling heeft namelijk een positief effect op de sociale positie in de klas (Lindsey, 2002). Daarnaast

geeft inzicht in vriendschappen een beter beeld van relaties tussen leeftijdsgenoten dan alleen kennis over sociale positie, omdat de sociale competentie van het kind invloed heeft op het aantal vriendschappen en meestal niet op sociale positie (Vaughn et al., 2000). Het hebben van vriendschappen in de klas heeft als gevolg verbeterde sociale vaardigheden en minder probleemgedrag in vergelijking met leerlingen zonder vriendschappen (Margetts, 2000). Kleuters hebben minimaal één stabiele wederzijdse vriendschap voor meerdere jaren (Dunn, 2004; Lindsey, 2002). Deze vriendschap bestaat uit het delen van gevoelens en ideeën en wederzijdse affectie en hechting (Dunn, 2004; Howes & Lee, 2006).

Over de invloed van etniciteit op vriendschappen van kleuters heerst eveneens inconsistentie in de literatuur. Onderzoek van Sanefuji (2013) suggereert dat kleuters hun vriendschappen baseren op gelijke uiterlijke kenmerken, zoals huidskleur. Ook kiezen kleuters vaker een ander kind van dezelfde etniciteit als speelmaatje (Fishbein & Imai, 1993). Echter baseert vriendschap tussen kleuters zich op meer dan alleen samenspel (Dunn, 2004; Howes & Lee, 2006). Daarentegen blijkt uit ander onderzoek dat jonge kinderen hun vriendschappen niet baseren op het ras van een ander (Van Hoogdalem, Singer, Wijngaards, & Heesbeen, 2012). Ook handelen kleuters niet volgens hun raciale vooroordelen bij sociale interacties (Quintana, 1994; 1998).

Huidige onderzoek

Vanwege de inconsistenties in de literatuur is het doel van het huidige onderzoek inzicht verkrijgen in de samenhang tussen etniciteit en relaties met klasgenoten van kleuters, zowel wat betreft sociale positie als vriendschappen (Asher et al., 1996). Hierbij wordt gebruik gemaakt van sociometrie, waarbij het aantal acceptaties en afwijzingen van de leerlingen wordt gemeten in de klas (Bukowski, Sippola, Hoza, & Newcomb, 2000).

In de eerste onderzoeksvraag wordt het eerste concept van relaties tussen klasgenoten besproken, namelijk sociale positie (Asher et al., 1996). De eerste onderzoeksvraag van dit onderzoek luidt als volgt: Voorspelt de etniciteit van een kleuter zijn of haar sociale positie in de klas? Verwacht wordt dat etniciteit de sociale positie van een kleuter voorspelt, namelijk dat leerlingen met een westerse etniciteit een hogere sociale positie hebben in de kleuterklas dan leerlingen met een niet-westerse etniciteit. Deze hypothese is gebaseerd op het gegeven dat kinderen met een niet-westerse etniciteit, oftewel de maatschappelijke minderheidsetniciteit, een voorkeur hebben voor kinderen met een westerse etniciteit net als kinderen met een westerse etniciteit zelf (Aboud, 1988; Clark & Clark, 1939, 1940; Holland, 1994; Ramsey, 1991; Van Ausdale & Feagin, 2001). Naast etniciteit wordt gekeken naar de interactie tussen etniciteit en het klassenpercentage niet-westerse leerlingen in de klas, om

inzicht te verkrijgen of het effect van etniciteit op sociale positie afhangt van het percentage niet-westerse leerlingen in de klas.

In de tweede onderzoeksvraag wordt het andere concept van relaties tussen klasgenoten besproken, namelijk wederzijdse vriendschap (Asher et al., 1996). De tweede onderzoeksvraag van dit onderzoek luidt als volgt: Zijn er meer wederzijdse vriendschappen tussen kleuters van dezelfde etniciteit dan tussen kleuters met een andere etniciteit in de klas? Vanwege de inconsistentie in de literatuur betreft de invloed van etniciteit op vriendschappen, is geen verwachting opgesteld (Van Loon, Van der Meulen, & Minnaert, 2015).

Methode

Onderzoeksdesign

Binnen het huidige onderzoek was gebruik gemaakt van een kwantitatief cross-sectioneel design waarbij numerieke gegevens van leerlingen uit een kleuterklas centraal stonden, namelijk: aantal wederzijdse vriendschappen, sociale positie in de klas en etniciteit (FSW Methoden en Statistiek Universiteit Utrecht [FSW], 2014; Verhoeven, 2007). Deze werden verzameld door middel van sociometrie via een computerprogramma (Bukowski et al., 2000). Dit was minder tijdrovend en foutgevoelig dan het gebruik van een papierenversie. Daarnaast vergemakkelijkt het de dataverzameling (Van den Berg & Cillessen, 2013).

Participanten

De doelgroep bestond uit 276 leerlingen van reguliere basisscholen met een minimale leeftijd van 4,0 en maximale leeftijd van 6,4 jaar ($M = 5,0$ jaar; $SD = 0.5$), waaronder 144 (52%) jongens en 132 (48%) meisjes. Deze leerlingen zaten verspreid over vijftien kleuterklassen van acht reguliere basisscholen in het midden en zuiden van Nederland. Het gemiddelde aantal leerlingen per klas was 18,6. Elke deelnemende kleuterklas beschikte over minimaal twee leerlingen met een andere etniciteit. 202 (72,9%) deelnemende leerlingen hadden een westerse etniciteit en 74 (26,7 %) leerlingen een niet-westerse, waaronder 12 (4,3%) leerlingen een Afrikaanse, 15 (5,4%) een Oosterse en 47 (17%) een Mediterrane etniciteit. Voor de tweede onderzoeksvraag waren alleen de klassen meegenomen waarbij minimaal 20% van de leerlingen een niet-westerse etniciteit hadden. Dit waren in totaal 104 leerlingen verspreid over zes klassen, waarbij 56 leerlingen een niet-westerse etniciteit hadden en 48 leerlingen een westerse.

Middels een niet-random gemakssteekproef (Neuman, 2012) is contact gezocht met Nederlandse reguliere basisscholen en gevraagd of hun kleuterklassen wilden deelnemen aan het onderzoek. Elke leerling moest voldoen aan een aantal voorwaarden om te mogen

deelnemen aan het onderzoek. Elke deelnemende leerling moest minimaal één maand in de klas zitten, aanwezig zijn en toestemming hebben verkregen van zijn ouder(s)/ wettelijk vertegenwoordiger(s). In totaal zijn 310 leerlingen benaderd, waarvan 34 leerlingen niet voldeden aan de voorwaarden.

Onderzoeksinstrumenten

Om zowel sociale positie als wederzijdse vriendschappen te meten was in het huidige onderzoek gebruik gemaakt van sociometrie middels een op *'peer ratings'* gebaseerde sociometrietaak (Bukowski et al., 2000; Dorval & Bégin, 1985; Endedijk & Cillessen, 2015). Deze sociometrietaak wordt gezien als betrouwbaar en valide voor het meten van sociometrische scores bij kleuters (Endedijk & Cillessen, 2015). *'Peer ratings'* werd gebruik voor het meten van relaties tussen leerlingen (Dorvan & Bégin, 1985). In het huidige onderzoek kreeg de leerling in een rustige omgeving foto's te zien van zijn klasgenoten op een tablet in willekeurige volgorde. De leerling moest aangeven per klasgenoot of hij/zij (1) graag speelt met deze klasgenoot, (2) soms wel/ soms niet graag speelt met deze klasgenoot en (3) niet graag speelt met deze klasgenoot (Endedijk & Cillessen, 2015).

Sociale positie

Voor de eerste onderzoeksvraag, gericht op sociale positie, hadden alle leerlingen een rating gekregen aan de hand van hoe vaak een leerling werd genoemd als 'leuk', 'niet leuk' en 'neutraal' door zijn klasgenoten in de op *'peer ratings'* gebaseerde sociometrietaak (Endedijk & Cillessen, 2015). De sociale positie was berekend als het verschil tussen het gestandaardiseerde aantal 'leuk' en 'niet leuk' scores, gestandaardiseerd binnen de klas (Endedijk & Cillessen, 2015).

Wederzijdse vriendschappen

Voor de tweede onderzoeksvraag was middels de rating 'leuk' het aantal wederzijdse vriendschappen berekend per leerling. Per leerling was gekeken hoe vaak deze leerling een klasgenoot als 'leuk' aangaf en ook door diezelfde klasgenoot als 'leuk' werd aangegeven (Endedijk & Cillessen, 2015). Deze wederzijdse vriendschappen werden geclassificeerd, namelijk als wederzijdse vriendschap tussen dezelfde etniciteit of cross-etnisch.

Etniciteit

Om van elke leerling de etniciteit te bepalen werd onafhankelijk door twee onderzoekers de etniciteit per leerling gescoord in een bepaalde categorie, namelijk Westers, Oosters, Middellandse en Afrikaans. De etniciteiten Oosters, Middellandse en Afrikaans waren samengevoegd als niet-westerse etniciteit vanwege het gering aantal leerlingen per enkele etniciteit. Omdat kleuters zichzelf en anderen beschrijven in fysieke kenmerken was alleen

gekeken naar de uiterlijke kenmerken van de leerlingen (Carr, 2016; Rubin et al., 1994). Om na te gaan of alle onderzoekers dezelfde waarneming hadden, is bij de eerste twee klassen de interbeoordeelaarsbetrouwbaarheid gemeten middels Cohen's Kappa (Celestin-Westreich & Celestin, 2012). Bij de eerste klas was sprake van 100% overeenstemming tussen de onderzoekers met $K = 1.0$ en bij de tweede klas was sprake van 92,85% overeenstemming met $K = 0.9$. Door deze zeer goede overeenstemming was dezelfde scoringsprocedure doorgezet naar de overige kleuterklassen.

Procedure

Het huidige onderzoek was goedgekeurd door de ethische commissie. Om onderzoek te doen diende namelijk rekening gehouden te worden met ethische aspecten. Ten eerste was sprake van een onderzoek met respondenten jonger dan twaalf jaar, waardoor eerst ouderlijke toestemming moest worden verleend (FSW, 2014). In het huidige onderzoek was dit gebeurd middels *passive informed consent*. De ouder(s)/verzorger(s) van de deelnemers hadden een brief ontvangen met daarin informatie betreffende het onderzoek. Via mail konden ouder(s)/verzorger(s) aangeven als ze geen toestemming gaven. Ten tweede was de privacy en anonimiteit gewaarborgd door enkel gebruik te maken van de nodige persoonsgegevens en deze gegevens niet openbaar te maken (FSW, 2014). Zo zijn de leerlingen en klassen geanonimiseerd door elke leerling en klas een nummer toe te kennen. Daarnaast werden onnodige persoonsgegevens onduidelijk gemaakt op de klassenlijst en zijn foto's na gebruik direct gewist van de fotocamera en tablet.

Voorafgaand aan de sociometrietaak werd klassikaal een korte introductie gegeven, waarin werd uitgelegd dat de leerlingen één voor één werden opgehaald voor een fospelletje. Na de introductie werden van de deelnemende leerlingen verticale portretfoto's gemaakt (hoogte/breedte foto 1:1), waarbij de volgorde van de leerlingen was genoteerd op de leerlingenlijst.

Na het invoeren van de foto's in de sociometrietaak werden de leerlingen, door een onderzoeker, één voor één naar een rustige ruimte meegenomen. Een tweede onderzoeker nam daarna de sociometrietaak af bij de leerling. Hierbij kreeg de leerling eerst een foto van zichzelf te zien waarbij de vraag werd gesteld: "Wie is dit?". Daarna kwamen drie oefenitems van een bal/trein/fiets, waarbij eerst werd gevraagd: "Wat is dit?" en daarna: "Vind je het leuk om met de bal/trein/fiets te spelen, niet leuk of soms leuk?" (tegelijkertijd wijzend naar de bijhorende gele emoticon met een blijne/neutralne/verdrietige uitdrukking). Indien het kind de oefening leek te begrijpen werd overgestapt naar de foto's van zijn klasgenoten. Hierbij werd eerst gevraagd: "Wie is dit?" en daarna: "Vind je het leuk om met (naam klasgenoot) te

spelen, niet leuk of soms leuk?” (tegelijkertijd wijzend naar de bijhorende gele emoticon met een blij/neutrale/verdrietige uitdrukking). Wanneer het kind de oefening leek te begrijpen werd de instructie niet meer gegeven. De sociometrietaak gebaseerd op ‘peer ratings’ was gelijktijdig afgenomen met een ander sociometrie-instrument. Dit sociometrie-instrument is niet gebruikt in het huidige onderzoek.

Terwijl de ene onderzoeker bezig was met de afname van de sociometrietaak ging de andere onderzoeker de volgende leerling ophalen en bij deze leerling meerdere items scoren. Van deze items is alleen etniciteit meegenomen in het huidige onderzoek. Daarnaast hadden de leerkrachten een vragenlijst ingevuld. Deze is eveneens niet meegenomen in het huidige onderzoek. In totaal nam het onderzoek per leerling tien minuten in beslag.

Resultaten

Etniciteit en sociale positie

Tabel 1

Beschrijvende Statistieken van de Ongestandaardiseerde Sociale Positie in de klas (verschil tussen ‘leuk’ en ‘niet leuk’), Etniciteit en het Klassenpercentage niet-westerse kinderen

Variabele	Gemiddelde	Standaard Deviatie	Range
Sociale positie in de klas	3.97	5.55	-2.86; 2.13
Etniciteit *	0.27 *	0.44	0; 1
Klassenpercentage niet-westerse kinderen	26.99	21.74	6; 64

Noot: N = 276.

** Etniciteit: Westers = 0; Niet-westers = 1, dus 27% van de leerlingen is niet-westers.*

Om de eerste onderzoeksvraag ‘Voorspelt de etniciteit van een kleuter zijn of haar sociale positie in de klas?’ te beantwoorden is gebruik gemaakt van een hiërarchische multiple regressieanalyse (MRA) met sociale positie als afhankelijke variabele en het klassenpercentage niet-westerse kinderen en etniciteit (westers en niet-westers) als onafhankelijke variabelen (Field, 2009). In de eerste stap zijn de variabelen klassenpercentage niet-westerse kinderen en etniciteit toegevoegd. In de tweede stap is de interactie tussen etniciteit en het klassenpercentage niet-westerse kinderen toegevoegd om de invloed van de interactie tussen etniciteit en het klassenpercentage niet-westerse leerlingen te bepalen op de sociale positie in de klas. De interactie tussen etniciteit en het

klassenpercentage niet-westerse kinderen is berekend volgens de volgende formule:
 klassenpercentage niet-westerse kinderen \cdot etniciteit. Zie Tabel 1 voor beschrijvende
 statistieken van de variabelen.

Tabel 2

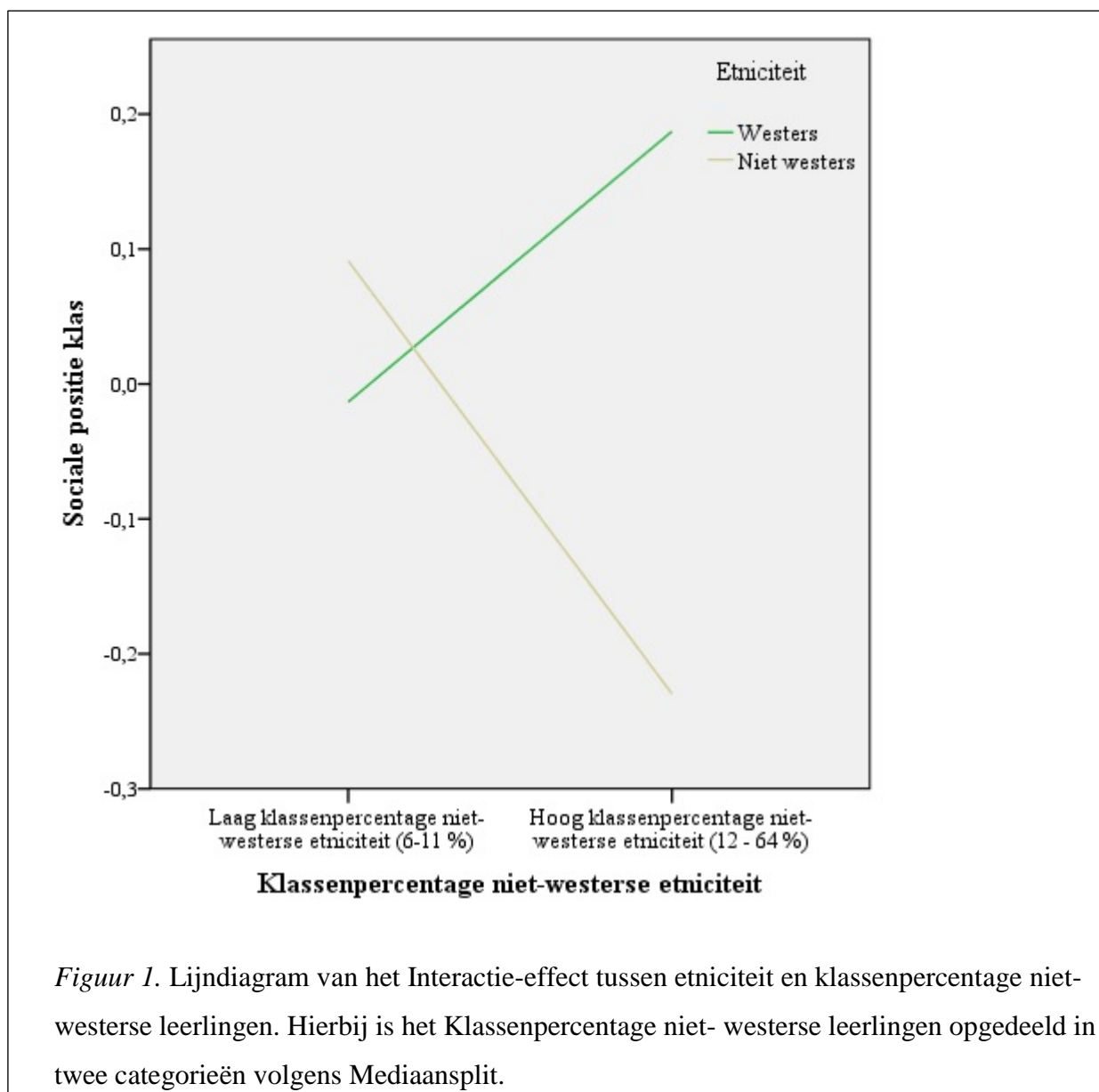
*Ongestandaardiseerde (B) Regressie Coëfficiënten en bijhorende Standaardfout (SE B) en
 Gestandaardiseerde (β) Regressie Coëfficiënten voor de voorspellers Etniciteit,
 Klassenpercentage niet-westerse kinderen en de Interactie tussen Etniciteit en het
 Klassenpercentage niet-westerse kinderen in het Regressiemodel voor de Sociale Positie van
 Kleuters in de klas*

Variabele	B [95% CI]	SE B	B	ρ
Stap 1				
Etniciteit	-.32 [-.62; -0.21]	.15	-.14	.036
Klassenpercentage niet-westerse Kinderen	.00 [-.00;.01]	.00	.07	.287
Stap 2				
Etniciteit	.18 [-.40; .77]	.29	.08	.541
Klassenpercentage niet-westerse kinderen	.01 [.00;.01]	.00	.16	.051
Etniciteit in interactie met Klassenpercentage niet-westerse kinderen	-.01 [-.03;.00]	.01	-.30	.051

Noot. N = 276. CI = confidence interval.

Om de resultaten van de MRA goed te kunnen interpreteren zijn vooraf assumpties
 getoetst en controles uitgevoerd horende bij een MRA (Berry, 1993; Field, 2009). Ten eerste
 blijkt uit de histogram dat sprake is van een normaalverdeling bij de afhankelijke variabele
 sociale positie zonder uitschieters. Ten tweede blijkt uit de plot van gestandaardiseerde
 regressie residuen en de scatterplot dat wordt voldaan aan de assumpties normaliteit,

lineariteit en homoscedasticiteit. Verder is de Mahalanobis afstand groter dan de kritische waarde x^2 voor $df = 3$ (bij $\alpha = .001$) van 16.27 voor alle data. Er is dus sprake van multivariate uitschieters. Deze uitschieters worden genegeerd, omdat de Cook's afstand bij alle gevallen kleiner is dan 1 (Allen & Bennet, 2012). Tot slot is sprake van een hoge tolerantie voor alle voorspellende variabelen, wat aangeeft dat geen sprake is van multicollineariteit.

In de eerste stap van de hiërarchische MRA verklaren de variabelen etniciteit en klassenpercentage niet-westerse kinderen insignificant 1,6% van de variantie van het model, $R^2 = .016$, $F(2, 273) = 2.22$, $p = .111$. In de tweede stap, waarbij het interactie-effect, oftewel de variabele interactie tussen etniciteit en het klassenpercentage niet-westerse kinderen, is

toegevoegd, wordt significant 3% van de variantie van het model verklaard, $R^2 = .030$, $F(3, 272) = 2.78$, $p = .042$. Het toevoegen van het interactie-effect verklaart 1.4% extra van de variantie van het model. Dit is marginaal significant: $R^2_{\text{change}} = 0.014$, $F_{\text{change}}(1,272) = 3.84$, $p = 0.051$. Het interactie-effect beschrijft dat bij een hoog percentage niet-westerse leerlingen, leerlingen met een westerse etniciteit een hogere sociale positie hebben dan leerlingen met een niet-westerse etniciteit, zie Figuur 1 voor een weergave. Het gecombineerde effect wordt gezien als ‘klein’ ($f^2 = 0.03$) (Cohen, 1988). Zie Tabel 2 voor een beschrijving van de ongestandaardiseerde (B) en gestandaardiseerde (β) regressie coëfficiënten voor elke voorspeller in elke stap van de hiërarchische MRA.

Etniciteit en wederzijdse vriendschappen

Tabel 3

Beschrijvende statistieken Wederzijdse Vriendschappen tussen dezelfde Etniciteit (Ns-e) en Cross-etnisch (Nc-e), mogelijke dezelfde Etniciteit Wederzijdse Vriendschappen (Ntots-e) en Cross-etnisch (Ntotc-e) en de testvariabele: het Verschil tussen het aantal Wederzijdse Vriendschappen van dezelfde Etniciteit en Cross-etnische (Nwz).

	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Std. Deviatie
Ns-e	0	8	3.06	1.95
Ntots-e	4	13	8.17	2.24
Nc-e	0	8	2.21	1.60
Ntotc-e	5	14	8.64	2.1
Nwv	0	5.14	1.51	1.08

Note, N = 104 voor Ns-e, Ntots-e, Nc-e en Ntotc-e. N = 92 voor Nwv.

Om het aantal wederzijdse vriendschappen per leerling met zowel dezelfde etniciteit als cross-etnisch te berekenen is gekeken hoe vaak deze leerling een klasgenoot van dezelfde of andere etniciteit aangaf als ‘leuk’ en ook door diezelfde klasgenoot wordt aangegeven als ‘leuk’ (Endedijk & Cillessen, 2015). Daarnaast is per leerling het mogelijke aantal vriendschappen in de klas geteld, zowel van dezelfde etniciteit als cross-etnisch. De testvariabele is het verschil tussen het aantal wederzijdse en cross-etnische vriendschappen. Dit is berekend middels de volgende wijze: (aantal wederzijdse vriendschappen met dezelfde etniciteit / aantal mogelijke wederzijdse vriendschappen met dezelfde etniciteit) / (aantal wederzijdse cross-etnische vriendschappen / aantal mogelijke wederzijdse cross-etnische

wederzijdse vriendschappen). Zie Tabel 3 voor de beschrijvende statistieken horende bij de testvariabele.

Om de laatste onderzoeksvraag ‘Zijn er meer wederzijdse vriendschappen tussen kleuters van dezelfde etniciteit dan tussen kleuters met een andere etniciteit in de klas?’ te beantwoorden is gebruik gemaakt van een one-sample t-toets met een testwaarde van 1 (Allen & Bennett, 2012). Bij een testwaarde groter dan 1 heeft deze leerling meer wederzijdse vriendschappen met dezelfde etniciteit dan cross-etnisch. Voor een goede interpretatie van de resultaten van de one-sample t-toets zijn vooraf assumpties getoetst en controles uitgevoerd horende bij een one-sample t-toets (Field, 2009). Uit de histogram blijkt dat sprake is van een normaalverdeling bij de testvariabele. Uit de one-sample T-toets blijkt dat de verhouding tussen het aantal zelfde etniciteit en cross-etnische wederzijdse vriendschappen significant groter is dan 1: $t(91) = 4.54, p < .001$, met een kleine effect grootte, $d = .48$ (Cohen, 1988). Dit wil zeggen dat er significant meer vriendschappen zijn tussen deelnemende kleuters van dezelfde etniciteit dan cross-etnisch.

Discussie

In Nederland komt meer etnische segregatie in het basisonderwijs (Dijkstra et al., 2001; Herweijer, 2008). Etniciteit heeft invloed op relaties tussen leerlingen in de basisschoolleeftijd. Over de invloed van etniciteit op relaties tussen kleuters in de klas is weinig bekend (Aboud et al., 2003; Graham et al., 1998). Dit is van belang omdat de kleuterperiode een belangrijke periode is voor de ontwikkeling van raciale attitudes en de sociale positie in een groep (Bigler & Liben, 2007; Quinn & Hennessy, 2009). Daarom richtte het huidige onderzoek zich op de samenhang tussen etniciteit van kleuters en hun relaties met klasgenoten. Relaties met klasgenoten zijn onderverdeeld in sociale positie en wederzijdse vriendschappen (Asher et al., 1996).

De eerste onderzoeksvraag luidde als volgt: Voorspelt de etniciteit van een kleuter zijn of haar sociale positie in de klas? Hierbij werd verwacht dat leerlingen met een westerse etniciteit een hogere sociale positie hebben in de kleuterklas dan leerlingen met een niet-westerse etniciteit (Aboud, 1988; Clark & Clark, 1939, 1940; Holland, 1994; Ramsey, 1991; Van Ausdale & Feagin, 2001). Niet conform de verwachting bleek uit de resultaten geen directe samenhang tussen sociale positie en etniciteit. Dit is in lijn met de studie van Qian en collega's (2015), waarin werd gesuggereerd dat de raciale vooroordelen van kleuters geen invloed hebben op de sociale positie. Een mogelijke verklaring voor het vinden van geen directe samenhang tussen etniciteit en sociale positie is dat kleuters een beperkte kennis hebben over maatschappelijke statusverschillen per etniciteit (Qian et al, 2015).

Verder bleek uit de resultaten dat de interactie tussen etniciteit en het klassenpercentage niet-westerse leerlingen een minimale invloed had op de sociale positie van kleuters. Zo hadden leerlingen met een westerse etniciteit een hogere sociale positie in een klas met een hoog percentage niet-westerse leerlingen dan leerlingen met een niet-westerse etniciteit. Bij een laag percentage niet-westerse leerlingen werden nauwelijks verschillen waargenomen tussen sociale positie van leerlingen met een westerse en niet-westerse etniciteit. Deze interactie is deels conform met het ervaren van ras-dissonantie door de maatschappelijke minderheidsgroep (Aboud, 1988; Clark & Clark, 1939, 1940; Holland, 1994). De interactie beschrijft namelijk dat het ervaren van ras-dissonantie door niet-westerse kleuters alleen voortkomt bij een hoge concentratie niet-westerse leerlingen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat scholen met een hoge concentratie niet-westerse leerlingen zich vaak bevinden in achterstandswijken met een lage sociaal economische status (SES) (Dijkstra et al., 2001; Herweijer, 2008). Daarnaast hebben niet-westerse gezinnen relatief een lagere SES in vergelijking tot westerse gezinnen (Driessen, Doesborgh, & Claassen, 1999). Deze combinatie leidt mogelijk tot een lagere sociale positie in de klas van niet-westerse leerlingen (Driessen, 2002).

De tweede onderzoeksvraag luidde als volgt: Zijn er meer wederzijdse vriendschappen tussen kleuters van dezelfde etniciteit dan tussen kleuters met een andere etniciteit in de klas? Hierbij werden geen verwachtingen uitgesproken wegens inconsistenties in de literatuur. Uit de resultaten bleek dat kleuters meer wederzijdse vriendschappen hebben met klasgenoten van dezelfde etniciteit, dan met klasgenoten van een andere etniciteit. Dit kan worden verklaard doordat kleuters hun vriendschappen baseren op gelijke uiterlijke kenmerken (Fishbein & Imai, 1993; Sanefuji, 2013). Het resultaat kwam niet overeen met de uitkomst van het onderzoek van Van Hoogdalem en collega's (2012). Waaruit bleek dat jonge kinderen hun vriendschappen niet baseren op het ras van een ander. Het huidige onderzoek geeft dus weer kleuters bij een etnische diverse klassensamenstelling een voorkeur hebben voor dezelfde etniciteit, betreffende vriendschappen. Zoals Vermeij (2006) verwoordt zal deze groepsidentificatie waarschijnlijk vele generaties blijven bestaan ondanks het samenvoegen van groepen, mogelijk doordat zowel oudere als jongere kinderen hun vriendschappen baseren op basis van etniciteit en ze in het algemeen niet de cultuur overnemen met de hoogste status binnen een groep (Aboud et al., 2003; Vermeij, 2006).

De resultaten die voortkomen uit huidig onderzoek moesten voorzichtig worden geïnterpreteerd vanwege kanttekeningen. Ten eerste leidt een gemakssteekproef niet tot representatieve uitkomsten voor de gehele populatie (FSW, 2014; Neuman, 2012). Ten

tweede waren de deelnemende leerlingen op basis van huidskleur geïnclassificeerd als westers of niet-westers. Echter is het verschil in etniciteit in de niet-westerse groep niet meegenomen in de analyses, zoals Afrikaans, Oosters en Mediterraans. Nu kan niet met zekerheid worden gezegd dat er meer wederzijdse vriendschappen zijn tussen leerlingen van dezelfde etniciteit. Naast uiterlijke kenmerken is bijvoorbeeld moedertaal een component van etniciteit wat invloed heeft op vriendschap (Kinzler, Dupoux, & Spelke, 2007). In de toekomst is het dus noodzakelijk dat bij onderzoek gericht op de invloed van etniciteit op wederzijdse vriendschappen gebruik wordt gemaakt van een grotere steekproef per etniciteit, zodat conclusies nauwkeuriger kunnen worden getrokken. Verder is het van belang om meer onderzoek te doen naar de sociometrietaak betreft wederzijdse vriendschappen. De sociometrietaak gebaseerd op *'peer ratings'* wordt namelijk gezien als valide en betrouwbaar voor het meten van de sociale positie van kleuters, echter is dit onbekend voor het berekenen van wederzijdse vriendschappen (Endedijk & Cillessen, 2015). Tot slot was de data-afname een momentopname, terwijl kleuters wisselend zijn in hun vriendschappen (Van Gerven, 2002). Een leerling kon een klasgenoot tijdens de afname een bepaalde classificatie toekennen als leuk/neutral/niet leuk, terwijl de leerling op een ander moment misschien een andere classificatie zou toekennen aan die klasgenoot. Voor vervolgonderzoek is het van belang om een voor- en nameting met elkaar te vergelijken om de betrouwbaarheid te vergroten (Verhoeven, 2007).

Ondanks de kanttekeningen kan worden geconcludeerd dat etniciteit deels invloed heeft op relaties tussen kleuters in de klas. Er is namelijk inconsistentie over de invloed van etniciteit op de twee concepten horende bij relaties beschreven door Asher en collega's (1996), namelijk sociale positie en wederzijdse vriendschappen. De resultaten uit dit onderzoek suggereren dat etniciteit weinig invloed heeft op de sociale positie van kleuters in de klas, maar wel op wederzijdse vriendschappen. In een gemengde etnische klassensamenstelling hebben kleuters voornamelijk wederzijdse vriendschappen met klasgenoten van dezelfde etniciteitsgroep. Zo zal de groepsidentificatie met de eigen etniciteit blijven bestaan (Vermeij, 2006), terwijl juist een cultureel inpassingsvermogen positieve effecten heeft op bijvoorbeeld het schoolsucces (Andriessen & Phalet, 2003). Scholen zouden zich meer moeten richten op culturele diversiteit door kennis te delen over andere culturen en leerlingen in contact te laten komen met andere culturen (Berlet et al., 2008).

Referentielijst

- Aboud, F. E. (1988). *Children and prejudice*. Oxford: Basil Blackwell.
- Aboud, F. E., & Amato, M. (2001). Developmental and socialization influences on intergroup bias. In R. Brown & S. Gaertner (Eds.), *Intergroup processes* (pp. 65-89). Oxford: Blackwell Publishing.
- Aboud, F. E., Mendelson, M., & Purdy, K. (2003). Cross-race peer relations and friendship quality. *International Journal of Behavioral Development, 27*, 165-173.
doi:10.1080/01650250244000164
- Allen, P., & Bennett, K. (2012). *SPSS statistics. A practical guide*. Wadsworth: Cengage Learning.
- Andriessen, I., & Phaet, K. (2003). Wanneer onderwijs werkt: Naar een contextuele benadering van acculturatie en schoolsucces van allochtone jongeren. *Migrantenstudies, 19*, 266-282. Verkregen van <http://www.migrantenstudies.nl/wp-content/uploads/MS-2003-NR4-P266-282.pdf>
- Asher, S. R., Parker, J. G., & Walker, D. L. (1996). Distinguishing friendship from acceptance: Implications for intervention and assessment. In W. Bukowski, A. Newcomb, & W. Hartup (Eds.), *The company they keep* (pp. 366-405). New York: Cambridge University Press.
- Banaji, M. R., Baron, A. S., Dunham, Y., & Olson, K. (2008). The development of intergroup social cognition: Early emergence, implicit nature, and sensitivity to group status. In S. Levy & M. Killen (Eds.), *Intergroup attitudes and relations in childhood through adulthood* (pp. 197-236). New York: Oxford University Press.
- Baron, A. S., & Banaji, M. R. (2006). The development of implicit attitudes. *Psychological Science, 17*, 53-58. doi:10.1111/j.1467-9280.2005.01664.x
- Bernal, M. E. (1994). *Ethnic identity of Mexican American children*. Toespraak op de jaarlijkse bijeenkomst van de American Psychological Association, Los Angeles.
- Bernal, M. E., & Knight, G. P. (1993). *Ethnic identity: Formation and transmission among Hispanics and other minorities*. Albany: State University of New York Press.
- Berlet, I., Bulthuis, F., Jacobs, H., Langberg, M., Wanner, P., & Thijs, A. (2008). *Omgaan met culturele diversiteit in het onderwijs. Een verkennende literatuurstudie*. Enschede: Nationaal Expertisecentrum Leerplanontwikkeling.
- Berry, W. D. (1993). *Understanding regression assumptions*. Sage university paper series on quantitative applications in the social sciences, 07-092. Newbury Park, CA: Sage.

- Bigler, R. S., & Liben, L. S. (2007). Developmental intergroup theory: Explaining and reducing children's social stereotyping and prejudice. *Current Directions in Psychological Science*, *16*, 162-166. doi:10.1111/j.1467-8721.2007.00496.x
- Bukowski, W. M., Sippola, L., Hoza, B., & Newcomb, A. F. (2000). Pages from a sociometric notebook: An analysis of nomination and rating scale measures of acceptance, rejection and social preference. In A. Cillessen & W. Bukowski (Eds.), *Recent advances in the measurement of acceptance in the peer system* (Vol. 88, pp. 11-26). San Francisco: Jossey-Bass.
- Carr, A. (2016). *The handbook of child and adolescent clinical psychology. A contextual approach*. London & New York: Routledge.
- CBS, Centraal Bureau voor de Statistiek. (2015). *Bevolking: Generatie, geslacht, leeftijd en herkomstgroepering, 1 januari*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Celestin-Westreich, S., & Celestin, L. (2012). *Observeren en rapporteren*. Amsterdam: Pearson Benelux.
- Clark, K. B., & Clark, M. P. (1939). Segregation as a factor in the racial identification of Negro preschool children. *Journal of Experimental Education*, *8*, 161-163. Verkregen van <http://www.jstor.org.proxy.library.uu.nl/stable/pdf/20150598.pdf>
- Clark, K. B., & Clark, M. P. (1940). Skin color as a factor in racial identification and preferences in Negro children. *Journal of Negro Education*, *19*, 341-350. Verkregen van <http://psychclassics.yorku.ca/Clark/Skin-color/>
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioural sciences* (2nd ed.). Hillsdale: Erlbaum.
- Cross, W. E. (1991). *Shades of black*. Philadelphia: Temple University Press.
- Denham, S. A., McKinley, M., Couchoud, E. A., & Holt, R. (1990). Emotional and behavioral predictors of preschool peer ratings. *Child Development*, *61*, 1145-1152. doi:10.2307/1130882
- Dijkstra, A. B., Jungbluth, P., & Ruiter, S. (2001). Verzuiling, sociale klasse en etniciteit: Segregatie in het Nederlandse basisonderwijs. *Sociale Wetenschappen*, *44*, 24-48. Verkregen van <http://stijnruiter.nl/papers/SW2001.pdf>
- Dorval, M., & Bégin, G. (1985). Temporal reliability and convergent validity of the rating-scale and the peer-nomination sociometric measures among preschool and kindergarten children. *Perceptual and Motor Skills*, *60*, 667-675. doi:10.2466/pms.1985.60.2.667

- Driessen, G. (2002). Sociaal-etnische schoolcompositie en onderwijsresultaten: Effecten van positie, concentratie en diversiteit. *Pedagogische studiën*, 79, 212-230. Verkregen van <http://pedagogischestudien.nl/download?type=document&identificer=616465>
- Driessen, G., Doesborgh, J., & Claassen, A. (1991). *Cultureel kapitaal, etnische herkomst en onderwijspresentaties*. Nijmegen: ITS.
- Dunn, J. (2004). *Children's friendships: The beginnings of intimacy*. Malden: Blackwell.
- Endedijk, H. M., & Cillessen, A. H. N. (2015). Computerized sociometric assesment for preschool children. *International Journal of Behavioral Development*, 39, 383-388. doi:10.1177/0165025414561706
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics. Using SPSS*. Londen: SAGE Publishers.
- Fishbein, H. D., & Imai, S. (1993). Preschoolers select playmates on the basis of gender and race. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 14, 303-316. doi:10.1016/0193-3973(93)90012-K
- FSW Methoden en Statistiek Universiteit Utrecht. (2014). *Understanding research*. Harlow: Pearson Education.
- Graham, J. A., Cohen, R., Zbikowski, S. M., & Secrist, M. E. (1998). A longitudinal investigation of race and sex as factors in children's classroom friendship choices. *Child Study Journal*, 28, 245-267. Verkregen van <http://web.b.ebscohost.com.proxy.library.uu.nl/ehost/detail/detail?vid=1&sid=94480527-af6e-424a-8b4d-6c619bc1de7b%40sessionmgr2&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#anchor=AN0001727260-5&AN=1727260&db=aph>
- Hall, R. E., & Rowan, G. T. (2003). Identity development across the life span: Alternative model for biracial Americans. *Psychology and Education: An Interdisciplinary Journal*, 40, 3-12. Verkregen van <https://scholars.opb.msu.edu/en/publications/identity-development-across-the-lifespan-alternative-model-for-bi-2>
- Herweijer, L. (2008). Segregatie in het basis- en voortgezet onderwijs. In P. Schnabel, R. Bijl, & J. De Hart (Eds.), *Betrekkelijke betrokkenheid: Sociaal en cultureel rapport 2008* (pp. 209-233). Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hirschfeld, L. A. (1994). On acquiring social categories: Cognitive development and anthropological wisdom. *Man*, 23, 611-638. doi:10.2307/2802596
- Holland, N. (1994). *Race dissonance-implications for African American children*. Paper gepresenteerd op de jaarlijkse bijeenkomst van de American Psychological Association, Los Angeles.

- Howes, C., & Lee, L. (2006). Peer relations in young children. In L. Balter & C. Tamis-Le Monda (Eds.), *Child psychology: A handbook of contemporary issues* (pp. 135-152). New York: Taylor & Francis.
- Kinzler, K. D., Dupoux, E., & Spelke, E. S. (2007). The native language of social cognition. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, *104* (30), 12577-12580. Doi:10.1037/pnas.0705345104
- Kinzler, K. D., Shutts, K., DeJesus, J., & Spelke, E. S. (2009). Accent trumps race in guiding children's social preferences. *Social Cognition*, *27*, 623-634. doi:10.1521/soci.2009.27.4.623
- Kinzler, K. D., & Spelke, E. S. (2011). Do infants show social preferences for people differing in race? *Cognition*, *119*, 1-9. doi:10.1016/j.cognition.2010.10.019
- Ladd, G. W. (2006). Peer rejection, aggressive or withdrawn behavior, and psychological maladjustment from ages 5 to 12: An examination of four predictive models. *Child Development*, *77*, 822-846. doi:10.1111/j.1467-824.2006.00905.x
- Lindsey, E. W. (2002). Preschool children's friendship and peer acceptance: Links to social competence. *Child Study Journal*, *32*, 145-157. Verkregen van <https://www.andrews.edu/~rbailey/Chapter%2013/9209884.pdf>
- Margetts, K. (2000). *The transition to school. Complexity and diversity*. Samenvatting van een paper gepresenteerd op 10th European Conference on Quality in Early Childhood Education. Universiteit Londen.
- Neuman, W. L. (2012). *Understanding Research*. Boston: Pearson.
- Newcomb, A. F., Bukowski, W. M., & Pattee, L. (1993). Children's peer relations: A meta-analytic review of popular, rejected, neglected, controversial, and average sociometric status. *Psychological Bulletin*, *113*, 99-128. doi:10.1037/0033-2909.113.1.99
- Pellegrini, A. D., & Long, J. D. (2002). A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology*, *20*, 259-280. doi:10.1348/026151002166442
- Qian, M. K., Quinn, P. C., Fu, G., Heyman, G. D., Messi, F. A., & Lee, K. (2015). Implicit racial biases in preschool children and adults from Asia and Africa. *Child Development*, *87*, 1-12. doi:10.1111/cdev.12442
- Quinn, M., & Hennessy, E. (2009). Peer relationships across the preschool to school transition. *Early Education and Development*, *21*, 825-842. doi:10.1080/10409280903329013

- Quintana, S. M. (1994). A model of ethnic perspective-taking ability applied to Mexican-American children and youth. *International Journal of Intercultural Relations*, 18, 419-448. doi:10.1016/0147-1767(94)90016-7
- Quintana, S. M. (1998). Children's developmental understanding of ethnicity and race. *Applied & Preventive Psychology*, 7, 27-45. doi:10.1016/S0962-1849(98)80020-6
- Ramsey, P. G. (1991). The salience of race in young children growing up in an all-white community. *Journal of Educational Psychology*, 83, 28-34. doi:10.1037/0022.0663.83.1.28
- Rubin, K. H., Lynch, D., Coplan, R., Rose-Krasnor, L., & Booth, C. L. (1994). "Birds of a feather...": Behavioral concordances and preferential personal attraction in children. *Child Development*, 65, 1778-1785. doi:10.2307/1131293
- Saarni, C. (1990). Emotional competence. In R. Thompson (Ed.), *Nebraska symposium: Socioemotional development* (pp. 115-116). Lincoln, University of Nebraska Press.
- Sanefuji, W. (2013). Similar physical appearance affects friendship selection in preschoolers. *Psychology*, 4, 8-13. doi:10.4236/psych.2013.46A2002
- Sheets, R. H., & Hollins, E. R. (1999). *Racial and ethnic identity in school practices*. Mahwah: Erlbaum.
- Van Ausdale, D., & Feagin, J. R. (2001). *The first r: How children learn race and racism*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Van den Berg, Y. H. M., & Cillessen, A. H. N. (2013). Computerized sociometric and peer assesment: An empirical and practical evaluation. *International Journal of Behavioural Development*, 37, 68-76. doi:10.1177/0165025412463508
- Van Endt-Meijling, M. (2012). *Met nieuwe ogen. Werkboek voor de ontwikkeling van een transculturele attitude*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Van Gerven, E. (2002). *Zicht op hoogbegaafdheid. Handvatten voor leerkrachten in het basisonderwijs*. Amsterdam: Lemma uitgevers.
- Van Hoogdalem, A., Singer, E., Wijngaards, L., & Heesbeen, D. (2012). The role of familiarity and similarity in friendship relations in toddlers in Dutch daycare centers. *European Early Childhood Education Research Journal*, 20, 189-204. doi:10.1080/1250293X.2012.681134
- Van Lier, P. A. C., & Koot, H. M. (2008). Peer relationships. In R. Loeber, W. Slot, P. Van der Laan, & M. Hoeve (Eds.), *Tomorrow's criminals: The development of child delinquency and effective interventions*. Ashgate: Ashgate Press.

- Van Lier, P. A. C., & Koot, H. M. (2010). Development cascades of peer relations and symptoms of externalizing and internalizing problems from kindergarten to fourth-grade elementary school. *Development and Psychopathology*, 22, 569-582. doi:10.1017/S0954579410000283
- Van Loon, D., Van der Meulen, B. F., & Minnaert, A. E. M. G. (2015). *Effectonderzoek in de gedragswetenschappen. Een introductie*. Antwerpen – Apeldoorn: Garant.
- Vaughn, B. E., Azria, M. R., Krzysik, L., Caya, L. R., Bost, K. K., Newell, W., & Kazura, K. L. (2000). Friendship and social competence in a sample of preschool children attending Head start. *Developmental Psychology*, 36, 326-38. doi:10.1037/0012-1649.36.3.326
- Verhoeven, N. (2007). *Wat is onderzoek? Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs*. Amsterdam: Boom onderwijs.
- Vermeij, L. (2006). *“What’s cooking?” Culturele grenzen tussen Nederlandse jongeren van verschillende etnische afkomst in de context van school (Doctoral Dissertation)*. Utrecht: Utrecht University.